

**MINISTERUL EDUCAȚIEI, CERCETĂRII ȘI INOVĂRII
UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI” CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ**

**ISTORIA BISERICII ORTODOXE RUSE
ÎN SECOLUL AL XIX-LEA**

TEZĂ DE DOCTORAT

**Coordonator științific:
Pr. prof. univ. dr. Ioan Vasile LEB**

**Doctorand:
Diac. Grigore COSTIN**

CLUJ-NAPOCA

2010

I. CUPRINSUL TEZEI DE DOCTORAT

CUPRINS	
ABREVIERI.....	
INTRODUCERE.....	
1. ACTUALITATEA TEMEI.....	
2. STADIUL ACTUAL AL CERCETĂRILOR.....	
I. BISERICA ORTODOXĂ DIN RUSIA ÎNTRE MEDIEVAL ȘI MODERN (CONSIDERAȚII GENERALE)	
I.1. Sfântul Apostol Andrei este și apostolul Rusiei?	
I.2. Sfinții Chiril și Metodie apostolii slavilor.....	
I.3. Repere privind creștinarea poporului rus.....	
I.4. Impactul invaziei mongole asupra creștinismului rus (1240).....	
I.5. Stoglav sau despre începuturile legislației bisericești în Rusia.....	
I.6. Perioada patriarhatului între anii 1558-1721.	
I.7. Perioada Sfântului Sinod între anii (1721-1801).....	
II. RAPORTUL DINTRE BISERICĂ-STAT ÎN RUSIA ÎN PERIOADA 1801-1917.....	
INTRODUCERE	
II.1. CONFIGURAȚIA BISERICII ORTODOXE RUSE.....	
II.2. RELAȚIA DINTRE BISERICĂ ȘI STAT.....	
II.3. OBER-PROCURORII ȘI SFÂNTUL SINOD.....	
II.4. TEOLOGIA ORTODOXĂ RUSĂ ÎN SECOLUL AL XIX-LEA.....	
ACADEMIA TEOLOGICĂ DIN KIEV	
ACADEMIA TEOLOGICĂ DIN MOSCOVA	
ACADEMIA TEOLOGICĂ DIN SANKT-PETERSBURG	
ACADEMIA TEOLOGICĂ DIN KAZAN.....	
II.4.1. Teologia ortodoxă rusă în secolul al XIX-lea și reflectarea ei în literatura rusă	
II.4.2. Știința și religia reflectată în revista „Kolokol”.....	
II.4.3. Teologii Bisericii Ortodoxe Ruse vorbind despre știință.....	
II.5. Revistele Teologice Ortodoxe din Rusia în secolul al XIX-lea.....	
II.5.1. Revistele Teologice Ortodoxe din Kiev.....	
II.5.2. Revistele Teologice Ortodoxe din Moscova.....	
II.5.3. Revistele Teologice Ortodoxe din Sankt-Petersburg.....	
II.5.4. Revistele Teologice Ortodoxe din Kazan.....	
II.5.5. Revistele Teologice Ortodoxe din alte orașe.....	
III. FIGURI ȘI PORTRERE ECLEZIASTICE: MITROPOLIȚII RUȘI DIN SECOLUL AL XIX-LEA.	
III.1. Mitropoliții de Kiev și Halici.....	
GAVRIIL BĂNULESCU-BODONI.....	
SERAPION ALEXANDROVSKI	
EVGHENII BOLHOVITINOV	
FILARET AMFITEATROV	
III.2. Mitropoliții de Sankt-Petersburg și Ladoj.....	
AMBROSIE PODOBDOV.....	
GRIGORE POSTNIKOV	
III.3. Mitropoliții de Moscova și Kolomensk.....	
PLATON LEVȘIN.....	
AVGUSTIN VINOGRADSKI	
FILARET DROZDOV	
SERGHIE LIAPIDEVSCHI.....	
IV. BISERICILE ORTODOXE DIN IMPERIUL RUS ÎN SECOLUL AL XIX-LEA.....	
IV.1. Georgia.....	
IV.2. Turkestan.....	
IV.3. Azerbadjan.....	

IV.4. Lituania	
IV.5. Armenia	
IV.6. Basarabia	
IV.6.1. PARTICIPAREA CLERULUI LA EVENIMENTELE DIN BASARABIA ÎN ANUL 1918.	
IV.6.2. BISERICA ORTODOXĂ DIN BASARABIA ȘI UNIREA CU ROMÂNIA.	
IV.6.3. FIGURI DE CLERICI CARE AU LUPTAT PENTRU UNIREA BASARABIEI CU ROMÂNIA.	
IV.6.4. ȘCOLI DE CÂNTĂREȚI BISERICEȘTI.	

CONCLUZII

BIBLIOGRAFIA

II. CUVINTE CHEIE: Biserica Ortodoxă Rusă; Patriarhia Ortodoxă de Constantinopol; Academii Teologice Ortodoxe rusești; Ierarhii Bisericii Ortodoxe Ruse; Publicații teologice ale Bisericii Ortodoxe Ruse; Imperiul țarist, Biserica Ortodoxă Română din Basarabia.

III. SINTEZA PĂRȚILOR PRINCIPALE ALE TEZEI DE DOCTORAT

În **Introducere**, am evaluat principalele contribuții aduse de către cercetătorii de dinaintea noastră la prezentarea și elucidarea acestei teme și ne-am formulat ipotezele de lucru, având ca obiectiv, printre altele, și ilustrarea critică a contribuției publicațiilor teologice rusești la atragerea credincioșilor către doctrina ortodoxă rusă.

În demersul cercetării noastre, am urmărit să ilustrăm, în mod critic, evoluția cadrului social, politic și spiritual în care și-a desfășurat activitatea Biserica Ortodoxă Rusă, în condițiile în care aceasta era subordonată autorității instituției țariste.

În **CAPITOLUL I**, am evidențiat evoluția Bisericii Ortodoxe Ruse, din epoca medevală și până în epoca modernă, accentuând asupra modului în care această Biserică a asimilat doctrina ortodoxă grecească, insistând asupra modalităților prin care, în faza incipientă, a apelat la autoritatea întâistătorilor celor cinci Patriarhii Ortodoxe consacrate și asupra eforturilor diplomatice prin care Biserica Ortodoxă Rusă a încercat să obțină primatul, în defavoarea Patriarhiei Ecumenice Ortodoxe a Constantinopolului, ținând, prin aceasta, să devină Cea de a Treia Romă.

În **CAPITOLUL al II-lea**, am evidențiat raporturile dintre Imperiul țarist și Biserica Ortodoxă Rusă, insistând asupra tendințelor de subordonare politică a instituției bisericești și asupra modului în care această instituție a încercat și a reușit să eludeze, parțial, aceste tendințe.

În **CAPITOLUL al III-lea**, pe baza studiilor din arhive, am adus o serie de contribuții referitoare la unele aspecte, mai puțin cunoscute, din activitatea ierarhilor Bisericii Ortodoxe Ruse. În acest sens, am evocat personalitatea mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni și influența sa binefăcătoare asupra Bisericii Ortodoxe din Basarabia, precum și a ierarhilor Serapion Alexandrovki, Evghenie Bolhotinov, Filaret Amfiteatrov, care au păstorit Mitropolia Kievului și Haliciului. De asemenea, am adus o serie de precizări, mai puțin cunoscute, asupra activității mitropoliților de Sankt-Petersburg și Ladoga.

În cuprinsul **Capitolului al IV-lea**, am prezentat, succint, evoluțiile instituțiilor eclesiastice ortodoxe, regionale și locale, din cuprinsul Imperiului Țarist, într-o serie de gubernii ale imperiului, precum: Georgia, Turkestan, Azerbaidjan, Lituania, Armenia, și, în special, Basarabia.

În cadrul **Concluziilor**, am subliniat faptul că, începând, mai cu seamă, din secolul al XIX-lea, Biserica Ortodoxă Rusă și-a pus, cu intensitate, problema rolului și locului său nu numai în cadrul Imperiului Țarist, ci și în cadrul Ortodoxiei, în general, în raport cu Patriarhia Ortodoxă de la Constantinopol și cu celelalte Biserici Ortodoxe din Europa, precum și în raport cu Scaunul Pontifical de la Roma, în cadrul dialogurilor ecumenice.

Spre deosebire de alți cercetători ai subiectului care ne preocupă, în lucrarea noastră am insistat, în mod deosebit, asupra unui aspect, mai puțin luat în discuție, și anume asupra modului în care procesul complex de devenire și de manifestare al Bisericii Ortodoxe Ruse a fost oglindit în presa religioasă rusă, în special, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

În stabilirea **Bibliografiei**, am pornit de la o serie de izvoare pe care le-am găsit în arhivele din Chișinău și Cernăuți, pe care le-am coroborat cu o serie de lucrări care vizau, dar nu aprofundau, subiectul tezei noastre.

IV. REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT.

Numeroasele aspecte puse în discuție, referitoare la istoria Bisericii Ortodoxe din Rusia, din secolul al XIX-lea, precum: Situația Bisericii Ortodoxe Ruse, în raport cu celelalte Biserici Ortodoxe, specificul Bisericii Ortodoxe din Imperiul Țarist, viața și activitatea ierarhilor acestei Biserici, evoluția teologiei ortodoxe ruse, contribuția revistelor teologice ortodoxe ruse la viața religioasă și la dezbaterile de opinii, au început să mă preocupe încă din anii în care urmam studiile Facultății de Teologie Ortodoxă din cadrul Universității „1 Decembrie 1918”, din Alba Iulia.

În acest fel, am abordat aspectele legate de istoria Bisericii Ortodoxe Ruse, în secolul al XIX-lea, cu o prelungire în secolul al XX-lea, respectiv, între anii 1800 – 1918, aspecte care constituie subiectul prezentei teze de doctorat.

Creștinarea rușilor a constituit cel mai mare succes al misiunii confesionale bizantine. Patriarhia Ecumenică de la Constantinopol considera Rusia o unică și imensă dioceză misionară, puternic centralizată, din punct de vedere politic.

Sistemul creștin ortodox rusesc a dat naștere unei tradiții canonice și administrative care făcea, la început, din mitropolitul Kievului, apoi, din patriarhul Moscovei, conducătorul unic al Bisericii Ortodoxe Ruse, ceilalți episcopi fiind supuși, cu strictețe, autorității acestora.

În activitatea sa misionară, Biserica Ortodoxă Rusă i-a acordat monahismului rolul care i se cuvenea în Răsăritul creștin și, în acest fel, o populație numeroasă, din imensul spațiu al Rusiei țariste, a fost convertită la Ortodoxie.

În secolul al XIX-lea, Biserica Ortodoxă Rusă a devenit o instituție atât de influentă și de prestigioasă, încât s-a pus problema mutării centrului de influență al Ortodoxiei Răsăritene de la Constantinopol la Moscova, țarii Rusiei năzuind să transforme centrul religios de la Moscova în a Treia Romă.

În viziunea ierarhilor Bisericii Ortodoxe Ruse, scopul principal al parohiei secolului al XIX-lea îl constituia luminarea și educarea credincioșilor în duhul credinței ortodoxe și al atașamentului față de această Biserică. Această finalitate a fost concretizată prin activitatea misionară a preoților și, în special, prin înființarea și dezvoltarea școlilor parohiale, a seminariilor teologice ortodoxe, precum și a marilor Academii Teologice Ortodoxe de la Kiev, Moscova, Sankt-Petersburg și Kazan.

Timp de două secole, Biserica Ortodoxă Rusă a fost condusă prin autoritatea Sfântului Sinod, aflat sub directă autoritate a țarului. Restaurarea Patriarhatului, după aceste două veacuri, nu a adus nici o schimbare în atitudinea autorității laice țariste față de autoritatea bisericească. Precum, odinioară, mitropolitul depindea, în totalitate, de autoritatea laică, tot așa, și patriarhul depindea, în toate problemele vieții bisericești, de această autoritate.

Basarabia, ca gubernie a Imperiului Țarist, a fost obligată să-și alinieze instituțiile conform dispozițiilor puterii centrale moscovite, acest dispoziții fiind valabile, în mod imperios, și pentru Biserica Ortodoxă din această provincie românească. Spre lauda lor, majoritatea ierarhilor Bisericii Ortodoxe din Basarabia a găsit o serie de modalități eficiente de eludare a ucuzurilor mitropolitane moscovite, astfel încât comunitățile ortodoxe din această provincie românească și-au putut păstra, în bună măsură, identitatea eclesiastică și națională.

V. CONCLUZII

Procesul de creștinare a rușilor kievieni coincide cu înființarea Bisericii Ortodoxe Ruse, evenimente care își regăsesc originile în **Botezul de la Kiev**, din anul 988, când Prințul **Vladimir I** a adoptat, în mod oficial, religia Imperiului Bizantin ca religie de stat a Rusiei Kievene.

Datorită acestui fapt, Biserica Ortodoxă Rusă și-a sărbătorit, în anul 1988, aniversarea a 1.000 de ani de existență.

Inițial, Biserica Ortodoxă Rusă s-a aflat sub ascultarea canonică a Patriarhiei de la Constantinopol, patriarhul acesteia numind mitropolitul din fruntea Bisericii Rusiei Kievene. Din acest motiv, Biserica Ortodoxă Rusă își revendică succesiunea apostolică prin patriarhul de Constantinopol.

După devastarea Kievului, în timpul năvălirilor tătare, Mitropolia Ortodoxă și-a mutat sediul din Kiev, la Suzdal, apoi, la Vladimir, și, în final, în anul 1326, la Moscova.

Sistemul creștin ortodox rusesc a dat naștere unei tradiții canonice și administrative care făcea, la început, din mitropolitul Kievului, apoi, din patriarhul Moscovei, conducătorul unic al Bisericii Ortodoxe Ruse, ceilalți episcopi fiind supuși, cu strictețe, autorității acestora.

Până în secolul al XIX-lea, istoria Bisericii Ortodoxe Ruse cunoaște numeroase și dramatice experiențe și evoluții, chiar și după obținerea autocefaliei, în anul 1448, când, Mitropolitul Iona, instalat în funcție de Consiliul Episcopilor Ruși, a fost investit cu titlul de Mitropolit al Moscovei și al tuturor rușilor, moment în care Biserica Ortodoxă Rusă a devenit independentă și față de Patriarhia de Constantinopol.

Din istoria milenară a Bisericii Ortodoxe Ruse noi am luat în studiu o perioadă de 118 ani, respectiv, din anul 1800, până în anul 1918, urmărind, îndeosebi, impactul pe care l-a avut evoluția ideologiei religioase asupra societății rusești, în acest răstimp.

Începând, mai cu seamă, din secolul al XIX-lea, Biserica Ortodoxă Rusă și-a pus cu intensitate problema rolului și locului său nu numai în cadrul Imperiului Țarist, ci și în cadrul Ortodoxiei, în general, în raport cu Patriarhia de la Constantinopol și cu celelalte Biserici Ortodoxe din Europa, precum și în raport cu Scaunul Pontifical de la Roma, în cadrul dialogurilor ecumenice.

Spre deosebire de alți cercetători ai fenomenului, în lucrarea noastră am insistat, în mod deosebit, asupra unui aspect, mai puțin luat în discuție, și anume asupra modului în care procesul complex de devenire și de manifestare al Bisericii Ortodoxe Ruse a fost oglindit în presa religioasă rusă, în special, în a doua jumătate a secolului a XIX-lea.

În demersul nostru am luat în discuție, în principal, rolul formativ al Academiiilor Teologice Ortodoxe de la Kiev, Moscova, Sankt-Petersburg și Kazan, contribuția unor importante publicații teologice ruse, precum: *Христианское чтение (Lecturi creștine)*, Sankt-Petersburg, 1821; *Труды Киевской Духовной Академии (Lucrările Academiei Teologice din Kiev)*, dintre anii 1859-1910; *Душеполезное чтения (Lecturi folositoare pentru suflet)*, Moscova, din anul 1859; *Православный собеседник (Convorbiri ortodoxe)*, organ al Academiei Teologice din Kazan, din anul 1855, *Духовные Беседы (Dialoguri duhovnicești)*, din anul 1857, de la Sankt-Petersburg; *Православное обозрение (Ipostaze teologice)*, din anul 1860, de la Moscova; *Странник (Pelerinul / Hagiul)*, din anul 1860; *Руководство для сельских пастырей (Învățătură pentru păstorii satelor)* sub redacția P. G. Lebedințeva, din anul 1860, de la Kiev; *Епархиальные ведомости, (Știri eparhiale)* din anul 1860, de la Odessa; *Дух Христианина (Duhul creștinului)* din anii 1861-1864; *Духовный Вестник (Vestitorul sufletesc)*, din anul 1862, de la Harkov; *Чтения (Lectura)*, din anul 1871, și multe altele, pe care le-am prezentat în cadrul lucrării.

Abordând acest subiect, ne-am propus să analizăm și să utilizăm, atât cât am putut, informațiile pe care ni le-au furnizat izvoarele istoriografice teologice rusești și străine, atât din perspectiva prezentului, cât și din perspectiva unor cercetări sau aprofundări ulterioare a subiectelor pe care le-am abordat.

Către sfârșitul secolului al XIX-lea, revistele teologice se înmulțesc considerabil și, pe lângă cele de interes general teologic, apar și altele, care își diversifică profilul, datorită evoluției spiritualității și culturii ruse, respectiv cu profil istorico-bisericesc, pastoral, ecumenic etc., adresându-se unor cercuri precise de cititori.

Un fenomen extraordinar în acest secol l-a constituit apariția și răspândirea jurnalelor de teologie ruse. În afară de publicațiile Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse și de revistele oficiale ale Academiiilor Teologice din Rusia, apar o serie de publicații ale episcopilor, bisericilor și mănăstirilor, și chiar ale comunităților de credincioși, după inițiative proprii, din provincii și din principalele orașe ale Rusiei.

Aceste informații de ordin teologic le-am coroborat cu informațiile de ordin social și politic, referitoare la legăturile și raporturile dintre Biserica Ortodoxă Rusă și statul țarist, precum și dintre respectiva Biserică și masa largă a credincioșilor săi.

De asemenea, ne-am străduit, în mod deosebit, să reflectăm, cât mai fidel și cu argumente științifice idubitabile, încercările de reformare din sânul Bisericii Ortodoxe Ruse și efectele acestora asupra evoluției spirituale asupra credincioșilor săi.

Orientările ideologice din cadrul Bisericii Ortodoxe Ruse s-au pliat, în mare măsură, pe politica expansionistă a Imperiului Țarist. Explicația o găsim în faptul că, secole de-a rândul, autoritatea țaristă a fost conducătoarea reală a instituției bisericești. Puternicul Imperiu Țarist, care își întinsese puterea de la Marea Baltică până la Marea Neagră și din Extremul Nordic și de la Marea Caspică până în centrul Asiei, rivaliza cu Imperiu Habsburgic și cu cel Otoman, în condițiile în care obținuse protectoratul efectiv asupra creștinilor din Imperiul Otoman, având posibilitatea să devină un autentic purtător de cuvânt și de interese al creștinilor ortodocși din întreg spațiul balcanic.

La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea apar numeroase și prestigioase lucrări referitoare la evenimentele din cadrul Bisericii Ortodoxe Ruse. Printre cercetătorii de seamă îi putem aminti pe: P. V. Znamenski, V. V. Mirotvorțev, S. G. Runkevici, N. Runov, A. A. Papkov, F. V. Blagovidov, V. Bogdanovici, P. A. Valuev, N. P. Antonov, E. F. Grekulov, S. S. Dmitriev, N. I. Titov și alții, pe care i-am menționat în cuprinsul tezei.

Menționăm faptul că numeroase și importante aspecte din viața Bisericii Ortodoxe Ruse, precum reformele vieții interne și creșterea autorității clerului în societatea rusă au fost trecute cu vederea în istoriografia universală. Din acest motiv, în lucrarea de față, am apelat la variate metode de prezentare, precum: portretistica-individuală, repere istorico-comparative, repere cronologice, aplicarea cărora ne-a permis să actualizăm evenimentele vieții bisericești, dar și să comparăm deosebirile dezvoltării colaborării Bisericii cu societatea, în diferite etape ale perioadei alese de noi, respectiv, 1801-1917.

Prin detalierea unor aspecte specifice temei abordate contribuția lucrării noastre constă în faptul că aceasta poate să fie aplicată în cursurile opționale ale Istoriei Bisericii Universale, aducând un anumit aport la istoria interconfesională. Rezultatul cercetării poate fi folositor politologilor, juriștilor și teologilor pentru conceperea modelelor contemporane de structurare a dialogurilor politice și interconfesionale.

Cercetarea iese în relief cu o focalizare în presa teologică a secolului al XIX-lea, ceea ce a permis posibilitatea de a aprecia formarea și dezvoltarea opiniei publice în raport cu rolul și contribuția Bisericii Ortodoxe Ruse, punând în valoare opiniile exprimate în publicațiile periodice ortodoxe ruse.

Am subliniat faptul că, pentru prima dată în cercetarea științifică a fenomenului, din istoriografia rusă a secolului al XIX-lea, Ortodoxia este văzută mai puțin ca un sistem instituțional unitar, ci, mai ales, ca un fenomen ideologico-doctrinar complex, uneori, contradictoriu, din care nu lipseau acerbite dispute interne, marcând și oglindind, în acest fel, acutele și complexe dispute ideologice, specifice societății rusești.

Percepția tradițională a Bisericii Ortodoxe Ruse a fost asimilată unui departament al statului, unei instituții reprezentative a statului. În demonstrația noastră am dorit să dovedim că Biserica Ortodoxă Rusă nu a fost un simplu instrument al politicii laice țariste, ci s-a constituit și ca un organ spiritual și social, ca o unitate în diversitate, care a contribuit, în mod pozitiv, la evoluția societății rusești, în totalitatea ei.

Odată cu intronizarea țarului Nicolae al I-lea (1825-1855) s-a întărit puterea Ober-procurorului, pentru problemele bisericești, primind puterile ministrului. Cel mai influent Ober-procuror al epocii Nicolaeene a fost contele N. A. Protasov (1836-1855), adept al unei religii creștine ortodoxe în stat, care a avut o atitudine negativă față de politica largă a toleranței religioase din timpul Ecaterinei a II-a și a lui Alexandru a I-a. Activitatea sa de Ober-procuror a început-o cu reorganizarea și centralizarea aparatului administrativ al Bisericii¹.

În timpul domniei țarului Nicolae al I-lea Sfântul Sinod a făcut multe schimbări în interiorul lui, privind împărțirea lui în mai multe departamente. Cauza acestei reforme a fost că ministerul afacerilor teologice și al instrucțiunii publice s-a desființat și în urma lui a rămas moștenire pentru Sfântul Sinod departamentul teologic, în urma ordinului dat comitetului miniștrilor ca prima secție a departamentului teologic care se ocupa de problemele greco-ruse să fie sub conducerea Ober-procurorului Sfântului Sinod

În Rusia, până la Revoluția din 1917, existau șase Academii Teologice. În patru Academii Teologice Ortodoxe: Academia Teologică de la Kiev, înființată în anul 1631; Academia Teologică de la Moscova, înființată în anul 1685; Academia Teologică de la Sankt-Petersburg, înființată în anul 1797; Academia Teologică de la Kazan, înființată în anul 1842; acestea fiind frecventate de aproximativ 1.000 de studenți.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului XX în istoria Academiei Teologice de la Moscova, apar multe nume noi, aproape în toate domeniile teologiei. Cu precădere s-au făcut performanțe în domeniile cunoașterii Sfintei Scripturi și în răspândirea științei istoriei Bisericii. Au luat amploare lucrările profesorului M. D. Muretov (1851-1917) și s-au remarcat profesorul G. A. Vosresen (1849-1918), profesorul V. O. Kliuceb (1841-1911), profesorul A. P. Lebedev (1845-1908), academicianul E. E. Golubinskii (1834-1912).

Începutul secolului al XX-lea a fost, pentru Rusia, timpul războiului, al revoluției și al dereglărilor sociale. În anul 1918 școlile teologice au fost închise, dar tradiția Academiei Teologice din Sankt-Petersburg a existat în continuare și s-a dezvoltat datorită lucrărilor profesorilor din Institutul Teologic din Sankt-Petersburg (1920 - 1923). Acesta din urmă a încetat să existe datorită schimbării administrației eparhiale.

La sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea, asistăm la înflorirea teologiei ortodoxe datorită contribuției teologilor și gânditorilor: Dimitri Muretov și Macarie Bulgakov care, prin lucrările lor, au pus bazele dezvoltării teologiei ortodoxe ruse.

După anul 1812, Basarabia primește și o nouă organizare bisericească, constituindu-se ca nouă eparhie, după modelul eparhiilor rusești, pierzând toate legăturile cu Mitropolia Ortodoxă a Moldovei și devenind subordonată Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse, cu sediul la Sankt-Petersburg.

În noile condiții create, ierarhii Bisericii Ortodoxe din Basarabia erau numiți de țar, la propunerea Sfântului Sinod, putând fi transferați oricând la o altă eparhie, fără consultarea clerului basarabean și, cu atât mai puțin, a credincioșilor din această provincie.

După pacea de la București, mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni și-a stabilit reședința mitropolitană la Chișinău. La 4 noiembrie 1812, înaintează Sfântului Sinod din Petersburg un proiect de organizare a vieții bisericești din Basarabia, motivând că existau, la acea dată, peste 750 de biserici ortodoxe în târguri și sate, credincioșii acestora deosebindu-se de credincioșii pravoslavnicilor ruși prin limbă, care era româna, tradiții și obiceiuri. Din acest moment a început un intens proces de rusificare, desfășurat cu deosebită violență. Un argument îl constituie și faptul că, dintre cei 13 ierarhi care au condus Eparhia Ortodoxă a Basarabiei, 12 au fost ruși, excepție făcând doar primul mitropolit, Gavriil Bănulescu-Bodoni, născut în Transilvania, la Bistrița.

În procesul de unificare cu sistemul ecleziastic rusesc, mitropoliții Basarabiei au procedat la reintroducerea vicariatului, sub Antonie Șocotov, în anul 1868, vicarul având titlul de episcop al Akermanului, s-au organizat cele trei birouri colegiale: Consistoriul duhovnicesc, Curatela Duhovnicească și Conducerea Seminarului Teologic, în care a fost inclusă și Școala Spirituală (Seminarul inferior), înființată în anul 1823.

Codul de legi din 1832 permitea, atât tuturor rușilor, cât și străinilor locuitori din Rusia, să-și manifeste liber credința și obiceiurile religioase. Această poziție s-a răsfrânt nu numai asupra creștinilor, ci și a discipolilor iudei și islamici. Însă codul de legi a precizat că toate cultele religioase sunt obligate să slăvească monarhia țarului.

Principiile de bază ale noii politici au fost ortodoxia, autocrația și naționalismul, care au fost inaugurate de țarul Nicolae I și a dominat în marele imperiu timp de 30 de ani. Pentru cei care au creat acest vestit sistem de naționalism oficial, Rusia era țara cea mai ortodoxă și nu putea să aibă nici un contact, în privința religiei, cu țările apusene. Subjugarea Bisericii, regimul anti-canonic ce i-a fost impus, lipsa libertății și independenței autorității spirituale, au redus Biserica la o simplă instituție rituală. Astfel, cei din mediile cultivate (intelectualii) se înstrăinează de Biserică, considerând-o un focar al obscurantismului și o obligație impusă de stat. Această criză este exprimată adeseori prin trecerile de la o credință înflăcărată la necredință sau la alte confesiuni. Spiritul eliberator de care era pătrunsă toată societatea rusă cerea în mod inevitabil schimbări și în interiorul Bisericii. Critica situației generale a bisericii, ivită odată cu dezastrul politic, și-a găsit un puternic sprijin și în noile idei privitoare la rostul bisericii, expuse în scrierile vestitului slavofil Homiacov.

Catastrofa revoluției bolșevice va duce la expulzarea multor oameni în diaspora rusă occidentală. Printre acești oameni se află și marii teologi ai secolului al XX-lea precum ar fi Vl. Lossky, Pavel Florenski, Paul Evdokimov. Gândirea și opera lui Vl. Lossky ilustrează efortul considerabil și genial de precizare pozitivă a identității ortodoxe în delimitare critică față de creștinismele occidentale pe de o parte și față de influențele profunde exercitate de acestea din urmă asupra Ortodoxiei ruse în ultimele trei secole pe de altă parte.

Această succintă trecere în revistă are menirea de a sublinia dimensiunile subiectului pe care am încercat să-l tratăm în mod științific – obiectiv.

Subiectul este deosebit de dificil pentru că solicită luminarea, concomitentă, a numeroase și delicate probleme iar noi, cu modestele noastre posibilități, am încercat să ne aducem contribuția pe care o solicită imperatiile acestor vremuri.